

PRIČEVALNOST KOLEDNIŠKIH PESMI JUGOVZHODNE GORENJSKE V ZAPISIH ODBORA ZA NABIRANJE SLOVENSКИH NARODNIH PESMI

MARIJA KLOBČAR

Na podlagi obranjenih zapisov koledniških pesmi iz zapuščine Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi (OSNP) želi avtorica ugotoviti tipologijo koledovanj na območju jugovzhodne Gorenjske pred sto leti. V Kamniku se je poleg trikralskega koledovanja ohranilo zelo veliko božičnih kolednic, ki po svoji strukturi dokazujejo, da so večinoma okrnjene oblike nekdanjih cerkvenih koled. Te kolednice so peli otroci. Na skrajnem jugovzhodnem Gorenjskem, v zaledju slamninarske industrije, so koledovali odrasli moški, in sicer predvsem v času od božiča do sv. treh kraljev, obranjene pa so bile tudi sledi koledovanja ob kresu in za florjanovo. Koledovanje na tem območju ni bilo odsev družbenih razločkov, kot je veljalo za Kamnik, temveč predvsem izraz medsebojne povezanosti ljudi v tem okolju in večje vezanosti na izročilo, ki ju je omogočilo pletenje slamnatih kit po domovih.

Ključne besede: Odbor za nabiranje slovenskih narodnih pesmi, kolednice, koledovanje, Gorenjska.

Based on the still-preserved notes on Committee carols written down by the Sfor the Collection of Slovenian Folk Songs (OSNP) the paper examines the typology of caroling in the area of southeastern Gorenjsko a century ago. Aside from Epiphany carols the town of Kamnik had a number of Christmas carols, sung by children, whose structure shows that most of them had been shortened versions of former church hymns. In the extreme southeast area of Gorenjsko, a rural area with a long tradition of straw hat-making, carolers were grown men. Even though carols were usually sung during the period between Christmas and Epiphany, it is evident from the notes that some were sung on Midsummer Day and on St. Florian's Day. While the caroling in Kamnik clearly reflected social differences caroling in this part of Gorenjsko, on the other hand, reflected the closeness and interdependence of local residents and their close ties with tradition, both of which were possible because of the straw hat-making cottage industry that enabled villagers to braid straw in their own homes.

Keywords: Committee for the Collection of Slovenian Folk Songs (OSNP), carols, caroling, Gorenjsko.

AKCIJA ODBORA ZA NABIRANJE SLOVENSКИH NARODNIH PESMI IN KOLEDNICE

Razkritje bogastva koledniških pesmi v določenem okolju v določenem času je s stališča preučevanja ljudske pesemske dediščine in ohranjenosti šeg zelo dragoceno. Tej dediščini je bilo posvečene že veliko raziskovalne pozornosti.¹ Pozornost do kolednic in koledovanja je bila utemeljena predvsem v iskanju čim popolnejše podobe samih koledovanj in v njihovi interpretaciji, kar je ob želji po razkrivanju tega dela dediščine razumljivo. Kolednice pa niso zanimive le same po sebi, temveč na poseben način razkrivajo tudi življenje samo.

Čas, ki ga je zaznamovalo delovanje Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi,²

¹ Pri tem so kolednice najbolj v ospredju v monografijah Nika Kureta [1986] in Zmage Kumer [1995].

² Odbor za nabiranje slovenskih narodnih pesmi je bil z dekretom ministrstva za uk in bogočastje ustanovljen 23. oktobra 1905 [Tominšek 1937: 308].

torej obdobje od leta 1905 do prve svetovne vojne, pa ponuja posebno možnost vpogleda v to dediščino. Zapisi te akcije, ki je bila del osrednjega folklorističnega državnega projekta Avstro-Ogrske, so bili v prvi vrsti namenjeni zbiranju vseh ljudskih pesmi z napevi. Te zapise pa naj bi po priporočilih tistih, ki so akcijo usmerjali, zapisovalci opremili z vsemi dosegljivimi podatki, potrebnimi za celovito razumevanje posamičnih pesmi. To je bilo jasno v vseh dokumentih, ki so akcijo spremljali, in sicer že v izhodiščnih Osnovnih načelih,³ še bolj pa v neposrednih navodilih za pisanje, s katerimi so usmerjali delo posamičnih zapisovalcev.⁴ Takšne opombe bi bile prav za razumevanje družbenega pomena kolednic in koledovanj izredno dragocene.

Zanimivo je, da vprašalnica, ki je izšla v publikaciji Navodila in vprašanja, samega koledovanja nikjer izrecno ne omenja. Omenja sicer petje za nagrado bodisi v denarju ali v čem drugem,⁵ kar pa bi zapisovalci le posredno lahko povezali s koledovanjem. Prav tako omenja povezavo med *posvetnim in cerkvenim petjem*,⁶ ki je ob koledovanju pogosto prišla do izraza.

Kljub temu da v Navodilih in vprašanjih ni bilo posebnih opozoril za zbiranje kolednic, se je med skoraj 13.000 zapisi ljudskih pesmi, kolikor jih je akcija prinesla, nabralo tudi veliko število kolednic. Med njimi prevladujejo božične in trikraljevske kolednice, medtem ko je jurjevskih in kresnih zelo malo [Kumer 1959: 209]. Neenakomerna razporeditev zapisovanja ljudskih pesmi po slovenskem etničnem območju pa še zdaleč ni omogočila tega, da bi po teh zapisih lahko ovrednotili podobo koledovanja na Slovenskem pred sto leti. Nekatera območja so bila namreč iz več razlogov iz te predstavitve popolnoma izločena [Kumer 1959: 207–208].

Zanimivo je, da je bila izjemna zapisovalska pozornost namenjena prav delu osrednjeslovenskega območja, in sicer jugovzhodni Gorenjski. Odbor akcije je pričakoval, da v industrializiranem območju ne bo več mogoče najti pravih ljudskih pesmi, zato so rezultati akcije oziroma številčnost pesmi s tega območja odbornike zelo presenetili. Ob tem je Matija Murko zapisal:

Uspeh je presešel vsa pričakovanja, narodna umetnost še živi v dobi železnic in parnikov, operetnih kupletov in gramofonov, ne samo v odleglih visokih gorah, ampak celo pred vrati velikih mest, v sredi industrijskih okrajev. [1929: 21]

Del te »narodne umetnosti« so bili tudi zapisi kolednic s tega območja.

³ Osnovna načela za publikacijo »Avstrijske Narodne Pesmi«, ki jo namerja izdati c. k. ministrstvo za bogočastje in nauk. Ljubljana 1906, 8 str.

⁴ Navodila in vprašanja za zbiranje in zapisovanje narodnih pesmi, narodne godbe, narodnih plesov in šeg, ki se nanašajo na to. Izdal po c. k. ministrstvu za bogočastje in nauk sestavljeni slovenski delovni odbor za publikacijo »Avstrijske Narodne Pesmi«. Ljubljana 1906, 36 str.

⁵ N. d., 25.

⁶ N. d., 26.

ZAPISOVANJE KOLEDNIC NA OBMOČJU JUGOVZHODNE GORENJSKE

Območje jugovzhodne Gorenjske, kjer so se v nasprotju s pričakovanji ohranile zelo zanimive pesmi, je danes znano kot »Podjetna regija«,⁷ ta ekonomska naravnost je bila vidna že v času poteka te akcije. Tudi tedaj je šlo za neke vrste podjetno regijo, zato je bila živost in pestrost ljudske pesemske dediščine v tem okolju toliko bolj presenetljiva.

Geografsko je to območje predvsem na zahodu težko razmejiti, na vzhodu pa je jasno razmejeno od drugih območij, kar sovпада tudi z dialektalno mejo. Upravno pa je bil ta del Gorenjske od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne dokaj enoten: po reorganizaciji avstrijske državne uprave sredi 19. stoletja do leta 1929 je sodil pod okrajno glavarstvo Kamnik, po tem letu pa, razen območja Dola in Dolskega, v kamniški srez. Ločenost tega območja v sodna in davčna okraja Kamnik in Brdo, ki je veljala do druge svetovne vojne, na samo življenje oziroma na ljudsko kulturo ni imela pravega vpliva [gl. Klobčar 1989: 11–16].

Upravna povezanost jugovzhodne Gorenjske v obravnavanem času, torej v letih zapisovanja pesmi pod vodstvom Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi, s samimi pesmimi ali z njihovim zbiranjem ni imela nikakršne neposredne zveze. Bolj kot ti formalni razlogi so namreč na živost ljudske pesmi vplivale tiste značilnosti, ki so povezane s samim življenjem – z delom, zaslužkom in družbenimi normami.

Zapisi v okviru akcije Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na območju jugovzhodne Gorenjske so nastali v času največjega navdušenja za zbiranje, med letoma 1909 in 1912. Zapisovalca sta bila – razen nekaj izjem – dva, in sicer Kamničan France Stele in najpomembnejši zbiralec akcije, Franc Kramar. France Stele je bil zborovodja prvega slovenskega pevskega društva Lira in je zapisoval predvsem v Kamniku in njegovi neposredni okolici [Klobčar 2003], Franc Kramar, kmečki fant in organist iz Matene pri Igu, pa je zapisoval predvsem na območju Domžal, Ihana in Dolskega [Kramar 1926: 13–15; 1929: 104], nekaj pa tudi v kamniški okolici [Kramar 1926: 103].

V zvezi s Kramarjevimi zapisi na tem območju se je doslej poudarjala predvsem vrednost pripovednih pesmi, zapisanih v Ihanu oziroma Goričici pri Ihanu in v Vinjah pri Dolskem [Kumer 1959: 207], Steletovi zapisi iz Kamnika pa do nedavnega niso bili deležni posebne pozornosti,⁸ tako kot tudi same kolednice s tega območja ne. Na pomen božičnih pesmi je v svojih spominih sicer opozoril sam zapisovalec Kramar [1926: 13, 104], vendar ob tem ni omenil, da je zapisal tudi nekatere kolednice.

Na prvi pogled delujejo zapisi kolednic iz teh krajev kot slučajni zapisi bolj ali manj

⁷ »Podjetna regija« je bila opredeljena leta 1994 kot najrazvitejša regija v Sloveniji (<http://www.ruralur.si/>). Občine severno od Ljubljane so namreč ustanovile svojo »Podjetno regijo«, v kateri so vključene vse bivše domžalske občine, Kamnik s Komendo, Vodice in Dol pri Ljubljani (<http://www.clip-domzale.si/novice/projekti.html>).

⁸ Tudi same kolednice nasploh, ne le kamniške, so se večinoma uvrščale med nabožne, zato niso bile deležne posebne pozornosti raziskovalcev. France Stele pa je z oznako *kolednica* opredelil tudi nekatere pesmi, ki do takrat niso veljale za kolednice.

enotno razširjenega izročila. Pri tem je jasno, da to zapisovanje ni bilo sistematično. Načrten ni bil niti izbor krajev, na naključnost zapisov pa je vplival tudi pogled pevcev na samo koledovanje, s čimer je povezan tudi izbor pesmi. Del koledovanja v zapisih te akcije ni zabeležen; tudi vzrok za to prezrtost je zgovoren.

Celovit pogled na kolednice s tega območja kaže, da je med pesmimi, ki jih je moč oceniti tudi kot kolednice, največ božičnih. Poleg božičnih kolednic je več trikraljevskih, največ iz Kamnika. Nekaj je zapisov novoletnih kolednic, ki imajo staro strukturo »Kaj čemo /.../ talati«. V nekaterih primerih gre za iste pesmi in različne variante. V posebno skupino sodijo pesmi, povezane s svetim Florjanom in s kresovanjem. Podrobnejši pregled kolednic z območja med Kamnikom, Mengštem, Ihanom pa vse do Dolskega pa kaže ne le na vsebinsko razločevanje samih pesmi, temveč tudi na pomembne družbene razlike; na podlagi teh razlik ohranjene kolednice opozarjajo na dve zaključeni enoti znotraj tega območja.

STELETOVI ZAPISI

Steletovi zapisi iz Kamnika so presenetili sami po sebi, saj so opozorili na navzočnost ljudske pesmi med meščani [Klobčar 2003]. Med temi zapisi pa so prav kolednice najbolj presenetljive. Da gre za kolednice, ni dvoma, saj je zapisovalec Stele to večinoma sam označil.⁹ Pri tem ni bil vedno dosleden: predreformacijska pesem »Ena noč polna veselja« [Kumer 1960: 52–53] je na primer enkrat označena kot kolednica [OSNP 6198], drugič pa kot nabožna [OSNP 6235].

Večina kamniških kolednic je božičnih. Te pesmi so v zavesti ljudi živele kot kolednice, namenjene obrednim obhodom. Pri pesmi »Kaj se vam zdi«, ki jo je Stele naslovil kot »Božična«, je na primer dodal pojasnilo: *Te besede je po narodni pesmi preuredil L. Dolinar leta 1831. Napev je pa naroden. Pri nas pojo to pesem koledniki.*¹⁰ Več pesmi, bodisi da so označene kot kolednice bodisi kot božične, vsebuje sledi koledniške dramatizacije, torej pastirskih koled.¹¹ Na navzočnost teh koled pa je že pred omenjeno zbirateljsko akcijo s svojim zapisom opozoril zapisovalec Kramar.¹²

Številni zapisi koledniških božičnih prizorov, koled, iz Kamnika nedvomno opozarjajo

⁹ Kot *kolednice* je označil devet pesmi [GNI ZRC SAZU, Arhiv OSNP – v nadaljevanju OSNP: 6196; 6465; 6202; 6463; 6222; 6209; 6204; 6205; 6198], kot *božične* pa deset pesmi [OSNP 11.178; 6219; 6237; 6212; 6206; 6235; 6197; 6214; 6185; 6186].

¹⁰ Pesem [OSNP 6463] je bila zapisana 26. decembra 1909.

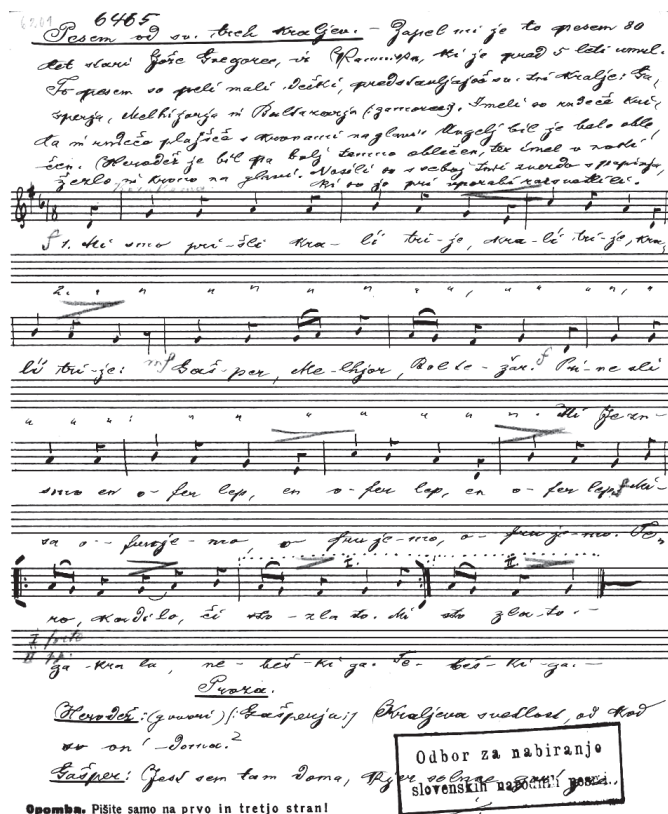
¹¹ Kjerkoli v teh zapisih je pesem označena kot spremljevalka koledovanja, je pravzaprav označena kot kolednica. Razločevanje med kolednicami in koledami je nasledek strokovne presoje, ki jo je pri nas najbolj dorečeno formuliral Niko Kuret. Po njem je kolednica pesem, ki jo koledniki odpojo med obrednim obiskom, koleda pa hkrati odigrajo kot koledniški prizor, kot teatralni nastop [Kuret 1986: 17].

¹² Gre za Kramarjev zapis pesmi »Poslušajte, pastirci, ne spite nocej«, *nocoj*«, ki je bila zapisana brez napeva [Kuret 1986: 27–28].

na živost tega izročila v mestu, čeprav večina teh zapisov ohranja le še spomin na nekdanj celovite dramske prizore, koleda. Pestrost tega izročila dopušča domnevo, da je povezava med Raspovo šolo za nadarjene dečke in jezuitskim kolegijem v Ljubljani [Gspan 1960–1971: 34] Kamnik bogatila tudi s koledami, ki so bile razširjene v jezuitskih kolegijih.

Od drugih kamniških kolednic so ohranjene samo še ena novoletna kolednica in tri trikraljevske. Edini zapis novoletne kolednice [OSNP 6196] ima zanimivo strukturo tipa »Kaj vam hočemo podeliti«. Zapisana je bila leta 1909, torej v času, ko so voščila posameznim stanovom prav gotovo zvenela že zelo tuje: materam so na primer koledniki darovali...ljubo devico Marijo, fantom zelen rožmarin, dekletom *krancel vsih devic*, otrokom eno zlato jabolko, *pobištvo*, torej služinčadi, pa svetega Florjana. Pesem je, tako kot še nekaj drugih kolednic, Steletu zapel urarski mojster Josip Janko, ki je otroška leta preživel pri starih starših v Vodicah pri Kamniku [Klobčar 2003: 58–59]. Vprašanje je torej, če so to pesem tedaj v Kamniku res še peli kot kolednico.

Da so se v času teh zapisov nekatere kolednice že resnično opustile, dokazujejo trikraljevske kolednice iz Kamnika. Dve med njimi sta koleda, saj je koledniška dramatizacija zelo jasna. Najzanimivejša je prav gotovo koleda, ki jo je Stele zapisal po spominu. Naslovljena je kot »Pesem od sv. treh kraljev«. V uvodnem pojasnilu Stele pravi:

6465
Pesem od sv. treh kraljev. – Zapel mi je to pesem so
kot včasih žije Gregor, in Romi, ki je med 5 leti umrl.
To pesem so peli mali dekci, pradedvajtarijo sv. tri kralje; tu,
spenjajo, šelkijenjo in Ballekvoja (gornarska). Imeli so rad počti
da ni umreča plajjica s kovanimi na glavni kralji bil je halo alla
Lip. (Kralj je bil po kaly tavnica ablesca, ta imel je made!
Zarke in korice na glavi. Vseki so s vrbaj tri zvede s prapraj,
žerke in korice na glavi. Kri so že pri igorali razogledi.)

S. ke smo pri sle kra- li tri-je, dva- li tri-je, dva,
li tri-je: mal-per, aka-lja, Balle-ga. Pa- ne ali
sma en o- fen lep, en o- fen lep, en o- fen lep, dala
va o- fuje- ma o- fuje- ma, o- fuje- ma. So
na, kandi, li sta- zla to. ki sta zla to-
ga- kra ta, ne- ket-ki ga. So- ket-ki ga.
Pratka.
Kralj: (gornari) (kajpanja) (kraljeva suallad, od kod
so on? Dornac. 2
Lajpec: Gad van tom Dorno, Pje se bo kraj sam! jana.
Odbor za nabiranje
slovenskih nastojilj
Opomba. Pišite samo na prvo in tretjo strani!

Slika 1: V purgarskem Kamniku so se zelo dolgo ohranile božične in trikraljevske kolednice, pri katerih je bila zveza z nekdanjimi cerkvenimi koledami zelo jasna. – Steletov zapis nastopa trikraljevskih kolednikov v Kamniku iz leta 1910; [GNI ZRC SAZU, Arhiv OSNP 6465]

Zapel mi je to pesem 80 let stari Jože Gregorc, iz Kamnika, ki je pred 5 leti umrl. To pesem so peli mali dečki, predstavljajoč sv. tri kralje: Gašperja, Melhijorja in Baltazarja (:zamorca:). Imeli so rudeče krila in rudeče plajšče s kronami na glavi. Angelj bil je belo oblečen. Herodež je bil pa bolj temno oblečen, ter imel v roki žezlo in krono na glavi. Nosili so s seboj tudi zvezdo s papirja, ki so jo pri uporabi razsvetlili.
[OSNP 6465]

Stele je ob tem zapisal pesem, ki so jo peli trije kralji, in dramski prizor, ki je petju sledil. V tem prizoru ni zanimivo samo spraševanje, od kod so trije kralji doma,¹³ znano tudi drugod, temveč je zanimiva tudi vloga Heroda in angela:

Herodež: *Kaj vas prašam, trije kralji, kam vi rajzate?*

Gašper: *Mi rajzamo v mesto Betlehem, tega novga kralja ofrovat in obiskat.*

Herodež: *Kadar ga najdete pridite men povedat, da ga grem tudi jest molit in častit.*

Angelj: *Jest sem en angelj z nebes,
kar jest govorim je vse res.*

*Herodež je neusmiljen kralj,
on nam boče Jezusa umorit,
pa ne častit. /:Herodežu:/*

Dozdaj si bil ti kralj,

sedaj ne boš več,

daj ti to preč. /:Vzame Herodežu žezlo:/

Teb ne sliši več.

Sledi opis, kako se prikaže zvezda, spet izgine in se znova prikaže. Temu je Stele dodal opombo: *Ljudje so to nazivali igra »Trije kralji«. Žal, da se je ta igra popolnoma opustila* [OSNP 6465]. Ostanke te koleda so se ohranili tudi v širši kamniški okolici,¹⁴ ponekod tudi samo v govorjeni obliki.

Koleda kaže zelo jasno sorodnost s koledo iz Železnikov, ki jo je ohranil Josip Levičnik v zapisu v Šolskem prijatelju leta 1854 [Kuret 1951: 249–250]; pri tem ni mogoče odmisлити vloge žeblljarstva in sorodstva rodu Levičnikov v Kamniškem predmestju Graben. Posebnost žeblljarjev je izpričana tudi v eni od božičnih pesmi. V pesmi »Nikar ne dremajte«, ki jo je Stele poimenoval »Božična /:pikalajovska:/«, je namreč edini ohranjeni zapis o tem, da so imeli žeblljarji na Grabnu, ki so jih imenovali Pikalajevci, jezikovno posebnost: *Pikalajevce nazivali so v Kamniku one žeblljarje, ki so se tu naselili in kovali žebllje, katera obrt je pa pri nas popolnoma ponebala. – Ti ljudje izgovarjali so črko »r« in »l« kakor »j«. Recimo: »zemji« mesto »zemli« in »pastiji« mesto »pastirji«.*¹⁵

¹³ V tem spraševanju so značilni odgovori, da je prvi kralj doma tam, kjer *sonce gori gre*, drugi tam, kjer *sonce opoldne stoji*, tretji pa tam, kjer *sonce doli gre*.

¹⁴ O tem je poročal že Gašper Križnik [Slovenske narodne pesmi 3, 4959].

¹⁵ Pesem »Nikar ne dremajte« [OSNP 6219] je imenovana Božična /:pikalajovska:/.

Slika 2: V Kamniku so koledovali otroci, to koledovanje pa je bilo v marsičem sorodno koledovanju v drugih gorenjskih mestih, ki so bila povezana z železarstvom. – Nastop trikraljevskih kolednikov, kot ga je poznal sosed zapisovalca Franceta Steleta, slikar Anton Koželj iz Šutne v Kamniku. [Koledar Mohorjeve družbe za leto 1911, Celovec 1910]

Zapis navedene trikraljevske kolede je hkrati edini Steletov zapis, ki govori o tem, da so koledovali otroci. Koledovanje otrok je bilo tu gotovo utemeljeno v izročilu, ne glede na to, ali so jezuitske kolede neposredno vplivale na kamniške ali ne. Kot izpričuje ustno izročilo, pa je bilo koledovanje otrok živo vse do druge svetovne vojne: po Kamniku je naenkrat koledovalo tudi po pet skupin [gl. Klobčar 1998: 168]. Koledovanje je imelo namreč izrazito vlogo socialne pomoči: to pomoč so revni delavski otroci s koledovanjem iskali tudi po okolici, otroci iz bližnjih vasi pa v mestu.

KRAMARJEVI ZAPISI

Kolednice z jugovzhodnega dela kamniškega okraja, kjer je zapisoval Franc Kramar, kažejo drugačno podobo. Zapisovalec Kramar je izbiral kraje, za katere je domneval, da bo našel največ pesmi. Zunaj tega zapisovanja sta ostala večina Moravske doline in vzhodni del Črnega grabna. Ne glede na naključnost teh zapisov je vendarle moč opaziti drugačnost teh koledniških pesmi in koledovanja od kamniškega.

Še najmanj so od kamniških zapisov oddaljene tiste božične pesmi, ki so nedvomno ostanki nekdanjih božičnih koled. Bolj kot te sledi pa preseneča zapis, ki govori o teh koledah v njihovi prvotni vlogi, čeprav v že zelo okrnjeni obliki. Gre za zapis iz Krtine z dne 22. septembra leta 1912, v katerem je Kramar mimogrede predstavil tudi sledove okrnjenih božičnih koled v svoji rojstni župniji. Predstavitvi pevke je namreč dodal obširnejše pojasnilo, česar sicer v njegovih zapisih ni bilo:

Pela 74 letna Marija Kremžar, ki je bila nekdanj cerkvena pevka v Dobu pri Domžalah, ki je pripomnila da je jo to pesem naučila mati, ki je že blizo 50. let v grobu, a te je naučila njena (materina) teta ki je bila mati še dekle, a teta je bila že takrat blizo 80. let stara, tako da je ta pesem res že zelo stara. Dejala je i nadalje, da

ko so to pesem v cerkvi peli, da so prišli otroci s piščalkami v cerkev, da so z njimi posnemali kukavico, in so tako pripomogli da je bilo sv. večer veličastnejše. Po nekaterih cerkvah so imeli tudi bobne iz zvončki, kakor n.pr. v moji rojstni župniji Ig že, v Blokab na Notranjskem itd. Ljudem je ta »turska muzika« seveda silno dopadala, kar priča to, da kadar se je razvedelo da bo na Igu tudi »boben pel«, (kar je bilo navadno o Veliki noči), takrat je večimoma ljudstva iz sosednjih župnij prišlo poslušat. Rajni nadučitelj Govekar je zadnji na njega bobnal in zvončklal okoli l. 1870. Pozneje so poskusili fantje enkrat »bobnati«, a so ga tako poškodovali, da ni bil več za rabo. Ljudstvo se pa še spominja tistih srečnih časov, ko so smeli v cerkvi bobnati in zvončklati na koru! [OSNP 9589]¹⁶

Kramar je tako nevede opozoril na pomemben vpliv cerkvenih božičnic, ki se na tem območju ni končal s prepovedjo cesarice Marije Terezije leta 1751. Po tej prepovedi naj bi težišče božične dramatike prešlo na ljudsko obliko pastirskih koled in s tem obogatilo staro božično koledovanje [Kuret 1986: 188]. Preoblikovane pastirske igre pa so se marsikje ohranile kot cerkvene pastorele [Kuret 1986: 189], kar prav Kramarjevi zapisi dokazujejo v veliki meri.

Vse štiri pesmi, ki jih je Kramarju zapela Marija Kremžar iz Krtine pri Domžalah, kažejo, da so cerkvene pastorele ostanki nekdanj popolnih in resnično igranih koled [OSNP 8511; 9699; 9589; 10.723]. Te značilnosti ima tudi večina drugih božičnih pesmi, zapisanih na območju južno od Kamnika. Za te pesmi ni v Kramarjevih zapisih nikjer neposrednih pričevanj o tem, da so se kot kolednice pele po hišah. Nekatere od teh pesmi imajo pripis *za svet večir po maši* [OSNP 8517],¹⁷ torej so jih peli v cerkvi kot pastorele, ni pa jasno, do kdaj. Te pesmi so navadno označene samo kot božične, kot na primer »Božična« iz Trzina:

<p>1. »Pastirčki, vstajajte gori,
jast vse skupej prosim vas,
pejte gledat k čedi soji,
na gmajni je en lep glas:
godejo in pojo,
rad bi vedu, kaj je to!
Táko vesele derže,
de je veselo moje srce.«</p>	<p>2. »Prosim vas, voče, na vpíte,
saj ponoč nam dejte gmab,
pær počitku nas pustíte,
sej že vpíjete, de nas je strab!
»Kaj bojo sosedje djal?
Gvišno se vam bojo špotál,
sej ste že pær starosti,
pa je tko mal pameti!«</p>
<p>3. »Če ne boste z lepo vstali,
jast bom pa sosede budiv,
de mi bojo pomagali,
jast vas bom z gorjačo loviv.«</p>	<p>»Ja res je, moj voče lubi,
jest vam nisəm pret vərjev.
Le vstajajte, braščki, tudi,
kar səm vidu, səm vesev.«</p>

¹⁶ Na pomen glasbil pri pastirskih koledah opozarja tudi Kuret [1986: 198].

¹⁷ Zapis iz Goričice pri Ihanu.

4. *Jen star mož iz eno ženo,
eno dete cartano,
v štalici na slamici,
zraven pojejo angelci.»*
5. *»Fantje, prosim vas,
ke me pelite!
Jest bi rad vidu tud te reči,
...«*
6. *»Voče, šteklačo vzemite
pa počasi štapejte vi:
de b se le na spotaknili,*
- de b se v graben na zvrnili!
Če srečno ke pridete,
pa žibor zaukate.«*
7. *»Fantje, skuste ga napravlati,
de b šov Jezušček z nami domu;
k b šva Marija, nãgova mati,
zagvišno bi to prov blo.
Svet Jožef, dobri mož,
vem, de ti branu na boš!
Pojdemo srečno domu,
fantje, vriskajte lepo!«*
[OSNP 10.686]¹⁸

Pri kolednicah, ohranjenih tako kot ta božična pesem iz Trzina, je struktura nekdanje koledre povsem razpoznavna. Sklada se z že znano tipiko naših pastirskih koled [Kuret 1986: 190–199]. Nekatere od teh božičnih pesmi imajo več sorodnih variant, pri posamičnih pesmih, kot na primer pri kolednici oziroma prvotno koledni »Moj Anzelj, moj Anzelj«,

Slika 3: Na območju skrajne jugovzhodne Gorenjske, kjer so po vaseh pletli kite za slamnikarsko industrijo, so koledovali odrasli moški. Pletenje kit je namreč pomagalo ohranjati tradicionalno kulturno podobo. – Ihanski koledniki, fotografirani v tridesetih letih 20. stoletja; fotografija last Neže Vozelj, Goričica pri Ihanu.

¹⁸ Kramarjev zapis sem redigirala samo v najnujnejših primerih. Pojasnilo manj poznane besede: *šteklača*, palica z močnim žebljem, *šteklijem*, na koncu, kakršne so imeli krošnjari.

pa je moč sklepati tudi na avtorstvo: pesem je namreč že za objavo v Štrekljevih Slovenskih narodnih pesmih zapisal Matevž Ravnikar - Poženčan, ki je morda tudi avtor te koleda [Kuret 1986: 47–50]. Kramar je na območju jugovzhodne Gorenjske zapisal tri različice tega obrazca, in sicer v Klečah [OSNP 8378], Domžalah [OSNP 9538] in Trzinu [OSNP 10.685].

Kramar je hkrati opozoril na pomen nekaterih pesmaric, predvsem na pesmarico »šolmoštra« Jožefa Ambrožiča iz Dobropolja iz leta 1775 [OSNP 9589 idr.]. Iz Kramarjevih zapisov je moč tudi razbrati, da so si kolednice pogosto zapisovali tudi ljudje sami, in sicer besedila. Kramar je sicer zapisal melodije, kot so mu jih zapeli pevci, nadaljnje besedilo pa je pogosto prepisal iz takšnih zbirk. Zanimivo je, da so bili zapisovalci tudi posestniki: *Besede iz zbirke Franc Šimenca, posestnika iz Zaboršta pri Dolu, spisane okolu l. 1850* [OSNP 8580]. Kolednice so se tako ohranjale kot nabožne, božične pesmi, ki so jih ljudje peli ob jaslicah. Izjemoma so koledniške pesmi prešle tudi v druge zvrsti, na primer med zdravice: »Pobožna zdravica«, ki jo je Kramar zapisal v Ihanu od neznane šivilje, je očitno povsem okrnjen zaključek nekega božičnega dramskega prizora, koleda:

<i>Sveti Jožef, stari možek,</i>	<i>Zdej ga pimo usak en gvažek,</i>
<i>lepo sivo brado ima,</i>	<i>use na zdravje teb ludi,</i>
<i>z nogo gible, dete zible,</i>	<i>de vsi enkrat mi po smrti</i>
<i>mvado dete Jezusa.</i>	<i>gor v nebesa bi prišli. [OSNP 9422]</i>

Med Kramarjevimi zapisi je manj trikraljevskih kolednic. Nekatere trikraljevske kolednice, kot na primer kolednica iz Kleč na Gorenjskem, vsebujejo sledi nekdanjih igranih prizorov, koled. Ta kolednica, ki jo je Kramar izjemoma tudi označil kot »Koledniška«, kaže na združitev božičnega, novoletnega in trikraljevskega koledovanja:¹⁹

<i>1. Ta prvi kral je s tiste gore,</i>	<i>2. Ta drugi kral je s tiste gore,</i>
<i>ker zjutrej sonce gori gre.</i>	<i>kjer sonce vopoldne obstoji.</i>
<i>Novo je leto, veselmo se ga,</i>	<i>Novo je leto, veselmo se ga,</i>
<i>Marija rodila nam Jezusa,</i>	<i>Marija rodila nam Jezusa,</i>
<i>Marija rodila nam Jezusa,</i>	<i>Marija rodila nam Jezusa,</i>
<i>zveličarja celga sveta.</i>	<i>zveličarja celga sveta.</i>
<i>3. Ta tretji kral je s tiste gore,</i>	
<i>kjer sonce zvečer doli gre.</i>	
<i>Novo je leto, veselmo se ga,</i>	
<i>Marija rodila nam Jezusa,</i>	
<i>Marija rodila nam Jezusa,</i>	
<i>zveličarja celga sveta!</i>	

Zapisovalec Kramar, ki je pesmi pogosto harmoniziral, je z opombo dokazal, da so pesmi peli odrasli mošje. V opombi je namreč zapisal: *Vodilni glas v II. tenorju* [OSNP 8458].²⁰

¹⁹ Obhodi ob božiču naj bi prenehali že proti koncu 19. stoletja in se združili s trikraljevskimi [Kuret 1986: 12].

²⁰ Koledovanje moških oziroma odraslih fantov je na tem območju izpričano tudi pozneje, in sicer vse do leta 1950. A. Mrkun je v kroniki Homca zapisal: *Pred sv. Tremi kralji bodijo trije mladenič od biše do biše,*

Združevanje božičnega, novoletnega in trikraljevskega koledovanja v enotne obhode, ki so bili na tem območju značilni za odrasle moške, dokazuje, da je bilo tu izročilo starega koledovanja zelo močno. V to izročilo so se vključili elementi igranih koled, kot so jih poznali iz cerkva, vendar ga v temelju niso spreminjali. To izročilo je čutiti tako na materialni kot na socialni in duhovni ravni. Dokler so imeli šego vzdrževali odrasli, je imela med ljudmi velik pomen.

Kramar je v Vinjah zapisal tudi pesem, naslovljeno kot »Kolednica« [OSNP 7397], ki so jo verjetno peli v božično-novoletno-trikraljevskem obhodu. Kot kaže, je povezana s Šentjanževim, tj. s 27. decembrom, in ne s sv. Janezom Krstnikom, ki goduje ob kresu. Pesem je Kramarju zapela dninarica Katarina Zupančič - Živčkova Katra iz Vinj.²¹ Da gre res za kolednico, dokazuje tudi sam uvod:

1. *Dobər večer, dobri ljudje,
vam vošim zdravje, veselé.
Al Janes, al Janes,
gospod jen svet Šentjanž.*

V osrednjem delu kolednice je poudarjen pomen svetlobe, sonca, prekrit s krščansko simboliko:

2. <i>Na lev na krej strmé gore,
ana svetla zarja gori gre.
Marija, mati Božja,
prosi Boga za nas!</i> 3. <i>Tu ni obena zarija,
tu je Marija cartana.
Marija, mati Božja,
prosi Boga za nas!</i> | <ol style="list-style-type: none"> 4. <i>V en roci niese Jezusa,
V en roc pa niese sveti križ.
Marija, mati Božja,
prosi Boga za nas!</i> 5. <i>Na križ je bvo zapisano
təb sedəm zlatib puštavov:
Al Janes, al Janes,
gospod jen svet Šentjanž.</i> 6. <i>Tudi je bvo zapisano,
de je to Dete cartano.
Al Janes, al Janes,
gospod jen svet Šentjanž.</i> |
|--|--|

Pri tej kolednici pa ni šlo le za darove, temveč za globlji pomen, povezan s spoštovanjem njene obredne vloge. To dokazuje zaključek:

7. *Kdor to pesem prov zadrží,
ta se v nebesih veseli.
Marija, mati Božja,
prosi Boga za nas!*

napravljeni kot kralji, in imajo poleg sebe tudi angela. Pogovarjajo se v veži, kakor da bi šele skupaj prišli. Povprašujejo se: »Odkod si ti?« »Od tam, kjer solnce gor gre.« Drugi pravi: »Od tam, kjer solnce opoldne stoji.« Tretji: »Od tam, kjer solnce doli gre.« Gospodar ali gospodinja jim da kak dar. [Mrkun 1925: 30]

²¹ Živčkova Katra, dninarica iz Vinj, je bila najpomembnejša pevka s tega območja, ki je predvsem z delom pri kmetih in s pletenjem slamnatih kit preživljala sebe in nezakonskega otroka.

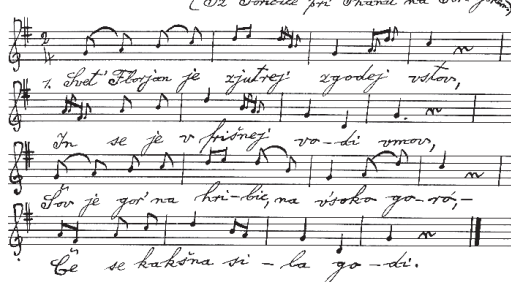

K naslovu je zapisovalec Kramar pripisal, da je *vodilni glas v II. tenorju* [OSNP 7397].²² S tem je opozoril na to, da so pesem peli moški, kar je za ta sklop koledovanja veljalo tudi sicer.²³

V posebno skupino Kramarjevih koledniških zapisov sodijo pesmi, povezane s svetim Florjanom in s kresovanjem. S kresom je povezana pesem, zapisana leta 1910, zapela pa jo je Neža Pirc - Štučkova Neža iz Goričice pri Ihanu.²⁴ Pesem »Janez je v pušav prebivov«, zapisana v Goričici pri Ihanu, je naslovljena kot »Sv. Janez Krstnik«, v podnaslovu je Kramar

8233 *Sveti Florijan.*
(Goričice pri Ihanu)

(iz Goričice pri Ihanu na Slovenskem)

1. Sveti Florijan je zjutraj zgodaj vstan,
in se je v prvinej ro-di umov,
Šar je gor na hri-bic, na visoko go-ri,
Če se kakšna si - la go - di.

2.
V temu mestu Padovi
Tam se strašna sila godi,
Sila godi, vogenj gori,
Vogenj gori, sila godi.

Odbor za nabiranje
slovenskih narodnih pesmi.

Opomba: Pišite samo na prvo in tretjo stran!

Slika 4: Koledovanja so na območju, ki ga je zaznamovala slarnikarska industrija, ohranjala staro podobo, na katero cerkvene koledre niso imeli tolikšnega vpliva. Ker so velikokrat koledovali odrasli moški – godci, so nekatere kolednice prepoznavali kot godčevske pesmi. – Florjanovska kolednica iz Goričice pri Ihanu iz leta 1910 [GNI ZRC SAZU, Arhiv OSNP 8233]

pripomnil, da se poje pri kresu [OSNP 8551].²⁵ Kot pesem o svetnikovem življenju sodi med mlajše kolednice [Kuret 1972: 107]. Pri tem pa vendarle ni mogoče prezreti povezave s šego polaganja praproti in posebnih rož, kresnic, po hišah, ki je bila na tem območju v navadi še po drugi svetovni vojni: ljudje so s šego še ohranjali spomin na obredne obhode,²⁶ medtem ko je ta pesem, naslovljena na svetnika, spremljala samo še kres.

Tej kresni pesmi je podobna pesem o svetem Florjanu, prav tako zapisana v Goričici pri Ihanu, zapela pa jo je, tako kot kresno pesem, Neža Pirc. Ob pesmi je Kramar kot opombo napisal *godčevska* [OSNP 8233]. Glede na to, da je bil mož pevke Neže Pirc godec, ki je sicer s skupino redno hodil koledovat, lahko sklepamo, da je bila tudi pesem o svetem Florjanu koledniška, vendar ni jasno, ali je imela v času Kramarjevega zapisa še to vlogo ali ne.²⁷

²² Kolednico je zapela znamenita pevka Katarina Zupančič, zapisana pa je bila avgusta 1910.

²³ Za čas pred prvo svetovno vojno je koledovanje fantov izpričano le v Slovenskih goricah [Kumer 1995: 205].

²⁴ Neža Pirc, p. d. Štučkova Neža, iz Goričice pri Ihanu je bila iz bajtarske družine in se je preživljala zlasti s pletenjem slamnatih kit.

²⁵ Pesem je zapela Neža Pirc, zapisana pa je bila januarja 1910.

²⁶ Po Kuretu [1972: 102] gre za sledi vegetativno-kulturnih obhodov.

²⁷ Koledovanje ob prazniku sv. Florjana na območju osrednje Slovenije doslej ni bilo izpričano, za Rož, Podjuno, Slovenske gorice, okolico Dramelj in za Pohorje pa je znano, da so na večer pred florjanovim fantje koledovali s posebno pesmijo. Podatki so tudi iz Radeč pri Zidanem Mostu in iz Trente, zapis iz Vavte vasi na Dolenjskem pa je nastal dve leti po zapisu v Goričici [Kumer 1995: 187].

Začetek pesmi celo nakazuje možnost, da vloga predkrščanskega božanstva, ki ga je sveti Florjan nadomestil, še ni bila popolnoma pozabljena:

1. *Svet Florjan je zjutrej zgodej ustov
in se je v frišnej vodi vmov.
Šov je gor na bribic, na vsoko goró,
če se kakšna sila godi.* [OSNP 8233]

Pesem pa v nadaljevanju bolj kot na kolednico spominja na življenjepise svetnikov, kot so jih po zgledu rekatolizacijskega prizadevanja frančiškanov in jezuitov ali pa po zgledu sejmarskih pevcev razširjali na letakih [prim. Cheesman 1994]. V osrednjem delu se namreč sklicuje na neposredni dogodek:

2. *V temu mestu Padovi,
tam se strašna sila godi,
sila godi, vogenj gori,
vogenj gori, sila godi.*
3. *Tam ljudje močno zdibujejo,
na svetga Florjana kličejo:
Bob nam pomagej, lub svet Flerjan,
pred strašnim vognem vsaki dan!*
[OSNP 8233]

V zapisih obravnavanih pesmi sta tudi dve zanimivi kolednici, ki jih Kramar tako tudi izrecno poimenuje: gre za kolednici, namenjeni nabiranju za cerkvene potrebe. Kramarjeva oznaka, da sta pesmi kolednici, dokazuje, da so vsaj v tej zvezi ljudje poznali izraz *koledovati*. To koledovanje spominja na izročilo stavnic, torej na koledovanje za cerkveno svečavo,²⁸ ki v obravnavanem času ni bilo več živo. Obe zapisani kolednici, tako kolednica iz Ihana [OSNP 8753] kot kolednica iz Vinj [OSNP 8749], sta v prošnji za darove zelo neposredni, razlagata pa tudi, čemu bo denar namenjen. Tako kolednica iz Ihana v samem uvodu pravi:

1. *Mi kolednik smo pozvani
vad cerkle trojiške.
Siva nas je zdej prgnava,
de smo prosit pršli.*
2. *Cerku smo že pobelili,
to je res prov lepo,
pa b še radi tolk dobili,
de b velk voltar polepšali.*
3. *Tabernakel nov nardili,
inoj tron glib toko,
Boga Vačeta in Sina,
svetga Duba toko.*

Tej prošnji, za razloček od drugih kolednic s tega območja, sledi obljuba velikega nebeškega plačila [OSNP 8753].

Zanimivo pa je, da Kramar in Stele nista zabeležila tistih oblik koledovanja, ki so

²⁸ V neposredni bližini Kamnika, v Komendi, je bil ta način zbiranja sredstev za cerkveno svečavo v navadi vse do leta 1850. Najdlje se je navada ohranila v soseski Kaplja vas. Koledniki so na ta način od miklavževega naprej zbirali denar, s katerim so kupili vosek, izdelali sveče in jih z umetnim cvetjem povezali v velike stavnice. To so odnesli v cerkev za cerkveno svečavo. Prvotno so koledniki pri tem po hišah igrali, pozneje so samo peli, nazadnje pa so opustili tudi petje [Mejač 1895: 90].

resnično izhajale iz skrajne revščine. To je bilo predvsem bobljanje, torej koledovanje otrok iz najrevnejših družin v okolici Komende,²⁹ in koledovanje starejših žensk, izpričano za okolico Homca. Župnik Anton Mrkun je namreč v času po prvi svetovni vojni omenil tudi koledovanje žensk, ki se je očitno navezovalo na starejše izročilo: *V božičnih dnevih pridejo tudi nekatere stare žene iz drugih krajev in pojo kolednice* [Mrkun 1925: 30]. V ospredju zanimanja obeh zapisovalcev so bile namreč same pesmi, ne pa toliko njihova vloga ali družbeno ozadje.

ENAKOST IN RAZLOČKI V KOLEDOVANJU IN KOLEDNICAH NA OBMOČJU JUGOVZHODNE GORENJSKE

Kljub navidezni sorodnosti oziroma enotnosti v koledovanju je na območju jugovzhodne Gorenjske v tem pogledu vendarle moč razločevati dve razmeroma ločeni območji, ki po naključju sovpadata z zapisi enega in drugega zapisovalca, Franceta Steleta in Franca Kramarja.

France Stele je zapisoval predvsem v Kamniku, izjemoma je zapisal tudi tri kolednice iz kamniške okolice.³⁰ Kamniški zapisi kolednic dokazujejo, da so jih v obrednem obhodu peli otroci, samemu zapisovalcu pa so jih za zapis zapeli starejši ljudje, moški in ženske. Zapisi kolednic so tudi označeni kot kolednice. V Kamniku se je ohranilo zelo veliko božičnih kolednic, ki po svoji strukturi dokazujejo, da so večinoma okrnjene oblike krajših dramskih prizorov, nekdanjih koled. Dejstvo, da so tudi poimenovane kot kolednice, dokazuje, da so se razmeroma zgodaj, verjetno v času vladnih prepovedi, preselile iz cerkve med ljudi. Meščani so namreč znali poskrbeti tudi za zahtevnejšo obogatitev božičnih praznovanj v cerkvi, kakor so bile božične pastorele.

Živost koledovanja otrok, izpričanega v Kamniku, dokazuje tudi posebna trikraljvska kolednica, podobna predvsem kolednici iz Železnikov. Razlog za to podobnost je morda v preseljevanju ljudi, večjih določenega dela, povezanega z železarstvom oziroma kovanjem žebeljev, ali pa v gmotnih stiskah teh družin, ki so si morale zaradi propadanja železarstva in izgube zaslužka pomagati tudi s koledovanjem otrok. Revni mestni otroci so hodili koledovat tudi v okolico, revni delavski otroci iz neposredne okolice pa so hodili v mesto. Pri tem ni šlo za veliko socialno stisko, saj je za najrevnejše skrbela občina. To je tudi razlog, da odrasli niso koledovali; kdaj se je v mestu in predmestjih nehalo koledovanje odraslih, ni moč ugotoviti.

Kamnik je glede na ekonomsko razvitost oziroma glede na profesionalno in socialno strukturo pomenil na območju jugovzhodne Gorenjske namreč posebno zaokroženo enoto. Življenje v Kamniku so zaznamovale velike razlike med mestom in vasmi oziroma

²⁹ Kot *smešna navada* je bilo opisano v časniku *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči* 3. 1. 1849: str. 6.

³⁰ To sta kolednici iz Krašnje [OSNP 6418; 6419] in kolednica s Homca [OSNP 6419/b].

okolico. Te razlike so se stopnjevale z oddaljenostjo vasi od mesta. Mesto s svojo diferencirano socialno strukturo je za oddaljene kraje, predvsem za odročne vasi v Tuhinjski dolini, pomenilo prostor blaginje.

Kamnik pa je ob tem vse do druge svetovne vojne veljal v veliki meri za gravitacijsko središče tudi za domžalsko območje, za območje med Mengšem, Ihanom in Moravčami, ne le v upravnem, temveč tudi v trgovskem pogledu. To območje je začelo v drugi polovici 19. stoletja z razvojem slamninarske industrije dobivati zametke svojega novega središča, bodoče Domžale.³¹ Stara trga, Mengeš in Moravče, sta imela v novih razmerah vedno manjšo vlogo.

Na tem območju, kjer je v času akcije Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi zapisoval Franc Kramar, so nastali zelo raznoliki zapisi kolednic. Iz zapisov je mogoče razbrati, da so božične pesmi še poznali kot cerkvene pastorele, kot *pesmi za sveti večer po maši*. Tu je bila torej zveza z koledami, ki so se uveljavile v baročnem času, še zelo jasna. Božičnih pesmi zapisovalec ni poimenoval *kolednice*, saj kaže, da se kot kolednice ob starem koledovanju odraslih moških niso uveljavile, pač pa so prevzeli le posamične elemente. Koleda, ki so jih poznali iz cerkvenih božičnic, pa so veliko peli doma.

Trikraljevske kolednice s tega območja jugovzhodne Gorenjske prav posebno kažejo na to, da so tu koledovali odrasli ljudje: čeprav so Kramarju veliko teh pesmi zapele žene, je namreč v zapisu pesmi označil, da je *vodilni glas v II. tenorju*. Prav to je zelo pomemben razloček v primerjavi s koledovanjem v Kamniku. Hkrati je v Kramarjevih zapisih s tega območja moč najti tudi dokaze, kako se je koledovanje od božiča do praznika sv. Treh kraljev združilo v enotno koledovanje. To potrjujejo tudi izsledki poznejših raziskav: koledniki so namreč koledovali tudi po štirinajst dni skupaj.³²

Posebnost Kramarjevih zapisov z območja Ihana in Vinj sta tudi kolednici, povezani s kresom oziroma z godom sv. Janeza Krstnika in s sv. Florjanom. Pesmi sta zanimivi zato, ker za to območje doslej ni bilo pričevanj o koledovanju ob teh priložnostih. Ob tem je Kramar zapisal tudi dve kolednici, ki so ju peli ob nabiranju darov za obnovo cerkva. To koledovanje se je ohranilo do druge svetovne vojne v odročnih območjih v Tuhinjski dolini,³³ vendar v času tega zapisovanja tam ni bilo zabeleženo.

Razlog za raznovrstnost zapisov na območju jugovzhodne Gorenjske – razen v tem primeru – torej ni v sami pozornosti enega ali drugega zapisovalca, temveč v ohranjenosti

³¹ Domžale so nastale kot trg šele leta 1925, in sicer iz nekdanjih vasi Zgornje in Spodnje Domžale, Študa in Stob.

³² Koledniki iz Goričice pri Ihanu so koledovali do leta 1950. Hodili so po vsem območju jugovzhodne Gorenjske – od Ihana do Trzina, Mengša, Komende, Kamnika do Radomelj, Dola, Kleč, Moravč in Limbarske gore. Pri hiši so najprej zaigrali, potem zapeli, nazadnje pa spet zaigrali. V dar so dobili denar. (Leta 1956 pripovedoval Tine Pirc, nekdanji kolednik, tedaj star 86 let.) Ljudje iz Tuhinjske doline so se po drugi svetovni vojni spominjali tudi kolednikov iz moravške okolice, ki so bili prav tako na poti dlje časa.

³³ Nadškofijski arhiv v Ljubljani, *Kronika župnije Motnik 1859–1911*, str. 3; to dokazujejo tudi poznejša pričevanja iz Tuhinjske doline.

ljudske kulture na tem območju. Skrajna jugovzhodna Gorenjska, torej območje jugovzhodno od Kamnika, je namreč že v 19. stoletju doživela zanimive spremembe: z razvojem slamnikarske industrije s središčem v Domžalah so ljudje dobili nove možnosti zaslužka, hkrati pa jim je bil omogočen dodatni zaslužek doma.

Kljub slamnikarski industriji, ki je bila poleg Domžal delno značilna tudi za Mengeš, je podeželje ohranjalo tradicionalno podobo ljudske kulture, ta pa je bila značilna tudi za sami slamnikarski središči. V zaledju slamnikarske industrije, na podeželju, so namreč za potrebe te industrije – tako kot pred industrializacijo – še vedno pletli slamnate kite. Središče te dejavnosti je bil Ihan, kjer je bila slamnikarska tradicija najmočnejša.³⁴ To območje je torej ohranilo tradicionalno kulturno podobo prav zaradi posebnih značilnosti slamnikarstva.

Pletenje slamnatih kit pa ni imelo samo ekonomskega pomena: življenje na podeželju na jugovzhodnem Gorenjskem v 19. in v začetku 20. stoletja je namreč ljudi zelo povezovalo. Pletenja kit so se oprijeli predvsem revnejši sloji prebivalstva, kar je blažilo socialne razlike, hkrati pa je pletenje kit nudilo ljudem veliko možnosti za zbiranje. S tem so prihranili pri stroških za razsvetlavo, enolično delo pa je bilo prijetnejše. Čas so si namreč krajšali s pripovedovanjem zgodb, predvsem pa s petjem. Tako so se na tem območju, v neposredni bližini Ljubljane, ohranile nekatere zelo stare pesmi. Posebna povezanost ljudi, ki jo je omogočalo pletenje kit, pa je, kot so dokazali zapisi kolednic, vplivala tudi na ohranjanje šeg.

Da je na območju razvite slamnikarske industrije in v zaledju nastalo kljub nasprotnim pričakovanjem poznavalcev ljudske pesmi toliko zapisov, torej ni naključje. Kite so skupaj pletli stari in mladi, kar je nudilo izredne možnosti za prenašanje izročila. Povezanost ljudi pa ni veljala samo za pletenje slamnatih kit, temveč tudi sicer. Ta povezanost je omogočila, da se je ohranilo novoletno-trikraljevsko koledovanje odraslih moških. Hkrati pa so se tu, v neposredni bližini Ljubljane, ohranile sledi koledovanja ob kresu in obhodi godcev – kolednikov – ob florjanovem. Ohranjenost teh pesmi in šeg je moč pripisati večji moči tradicionalnega verovanja, ki ga je ta povezanost omogočila.

LITERATURA

Cheesman, Tom

1994 *The Shocking Ballad Picture Show. German Popular Literature und Cultural History*. Oxford in Providence: Berg.

Gspan, Alfonz

1960–1971 (idr., ur.) *Slovenski biografski leksikon III. R–Š*. Ljubljana, SAZU.

³⁴ V času pred industrializacijo, ko je slamnikarstvo še združevalo pletenje slamnatih kit in šivanje slamnikov po domovih, je slamnikarstvo namreč veljalo predvsem za ihansko značilnost [Klobčar 1989].

Klobčar, Marija

1998 *Kamničani med izročilom in sodobnostjo. Življenje kamniških meščanov od leta 1880 do druge svetovne vojne.* Ljubljana, Založba ZRC.

2003 Ljudske pesmi v meščanskem okolju – pričevanje ljudskega v meščanskem ali meščanskega v ljudskem? *Traditiones* 32 (2): 51–70.

Kramar, Franc

1922–1926 Kako in kje sem nabiral slovenske narodne pesmi. *Cerkveni glasbenik* [Ljubljana]: 45–49.

Kumer, Zmaga

1959 Slovenske ljudske pesmi z napevi. Poročilo o glasbenem gradivu, zbranem med letoma 1906 in 1918. *Slovenski etnograf* 12: 203–210.

1960 Predreformacijsko izročilo v slovenskih protestantskih pesmaricah. *Slovenski etnograf* 13: 41–64.

1995 *Mi smo prišli nócoj k vam.* Ljubljana, GNI ZRC SAZU.

Kuret, Niko

1951 Trikraljevske igre in kolede na Slovenskem. *Slovenski etnograf* 3–4: 240–275.

1972 Obredni obhodi pri Slovencih. *Traditiones* 1: 93–112.

1986 *Slovenska koledniška dramatika.* Ljubljana, Slovenska matica.

Mejač, Andrej

1895 Stavnice. *Dom in svet* 8: 90–92.

Mrkun, Anton

1925 *Homec.* Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna.

Murko, Matija

1929 Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. *Etnolog* 3: 5–54.

Tominšek, Josip

1937 Prvo sestavno nabiranje slovenskih narodnih napevov. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32: 308–321.

CAROLS FROM SOUTHEASTERN GORENJSKO IN THE NOTES OF THE COMMITTEE FOR THE COLLECTION OF SLOVENIAN FOLK SONGS

Carols from southeastern Gorenjsko, written down before the First World War by France Stele and Franc Kramar under the supervision of the Committee for the Collection of Slovenian Folk Songs, reflect the locals' attitude toward tradition and their daily way of life. Even though the notes were written down in randomly chosen localities, and the carolers were equally chosen at random, it is nevertheless possible to distinguish two types of carol-singing, each in its own area, both of which coincide with the notes of Stele or Kramar.

Even though some of the carolers had come from the vicinity of Kamnik and had brought with them some of their caroling tradition when they settled in the town, the carols of Kamnik functioned as a whole. Sung by children, many of them were dramatized Christmas carols once staged in churches. It is evident from Stele's notes that these carols truly performed their traditional role of well-wishing.

Carols were also sang on Epiphany. The most interesting one, a carol with a complete dramatic structure, was sung in the town center. Although no longer performed from house to house, it is interesting that it was similar to carols performed in those parts of Gorenjsko that had, like Kamnik, a well-developed iron nail-making industry. Epiphany carols were likewise sung by children. In a way, carol-singing in Kamnik had the character of social help, which further enhanced the festive character of the period between Christmas and Epiphany.

The area south of Kamnik, which lies in the utmost southeastern part of Gorenjsko, had a different tradition of carol-singing. While similar to the carols sung in Kamnik, certain Christmas songs, recorded by Kramar, had a different role than the Christmas carols of Kamnik: they were performed in churches during the Christmas midnight mass. The former tradition of baroque carols, which had been prohibited at the end of the 18th century, thus continued in some way, although in a more modest form.

As is evident from Kramar's notes, the true carol-singing from house to house was done during the Epiphany period. Unlike in Kamnik, the carol-singers here were men. It can be seen from the notes on one of such carols that the carol-singing on Christmas, New Year's, and Epiphany merged into a whole. Groups of male carol-singers therefore sang carols for as long as a fortnight. Combining both singing and playing, these songs were probably related to an older form of carols that had no relation to carols previously performed in churches. Kramar's notes also contain references on carols that were recorded in the vicinity of Ihan and Vinje, but were not connected to the period between Christmas and Epiphany. These are the songs sung on Midsummer Night (also called St. John's Eve) and on St. Florian's Day; the latter was performed by musicians who also sang the words. An engaging carol, sung by men and recorded in Vinje, is the one sung on St. John's Eve. It is unlikely, however, that it had any connection with Midsummer Night and St. John the Baptist, but more likely with St. John the Evangelist (December 27).

One of the most significant characteristics of these carols is that, unlike in Kamnik, the carolers were men. This denotes that the traditional relations between people were still so strong that the custom had not yet been transferred onto children. While the carols of the period between Christmas and Epiphany were no longer distinguished as three different song types, each sung in a different period, the survival of carol-singing on St. John's Night and on St. Florian's Day reflects people's dependence upon the unknown forces of nature, and their closeness with the natural world as well as with each other.

The reasons for these differences that reflected different attitudes toward the supernatural were social ones: the plaiting of straw braids for the nearby straw hat-making industry was a means of earning an income. Unlike the situation in Kamnik, it prevented the creation of social differences and, as a result, helped to preserve the traditional relations between people. Contrary to expectation, this close connection between them had been made possible by the hat-making production.

dr. Marija Klobčar
Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Mkllobcar@zrc-sazu.si
